



Review Paper

MUSIQİNİN EMOSİONAL QAVRAYIŞA VƏ ESTETİK ŞÜURUN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

Sevinc Musayeva¹, Fidan Əliyeva²

¹ <https://orcid.org/0009-0009-0328-5252>

² <https://orcid.org/0009-0004-5841-4588>

¹Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

²NDU nəzdində Naxçıvan Dövlət Musiqi Kolleci, Naxçıvan, Azərbaycan

Article history

Received: 06.10.2026

Revised: 15.10.2026

Accepted: 24.10.2026

*Corresponding Author: Sevinc
Musayeva, Naxçıvan Dövlət
Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan
Email: sevamusali73@gmail.com

Xülasə

Musiqi insan həyatının ən qədim və universal ifadə vasitələrindən biridir. O, yalnız bədii dəyər daşıyan sənət növü deyil, həm də insanın emosional vəziyyətinə, psixoloji balansına və estetik qavrayışına güclü təsir göstərən xüsusi bir kommunikasiya dilidir. Tədqiqatın əsas məqsədi musiqinin insan emosiyalarına təsir mexanizmlərini və estetik qavrayışın formalaşmasındakı rolunu araşdırmaqdır. Müasir elmi yanaşmalar göstərir ki, musiqi dinləyicidə sevinc, kədər, həyəcan, rahatlıq, nostalgiya, qürur və ruh yüksəlişi kimi müxtəlif emosional halları oyada bilir. Bu təsir yalnız melodiyanın, tempin, ritmin, tonallığın və dinamikanın xüsusiyyətlərindən asılı deyil. Eyni zamanda dinləyicinin şəxsi təcrübəsi, yaşadığı mədəni mühit, fərdi zövqü və hazırkı psixoloji vəziyyəti də qavrayışın intensivliyini müəyyən edir. Musiqi estetik qavrayışda xüsusi yer tutur. İnsan musiqini sadəcə səs dalğaları kimi qəbul etmir, onu mənalandırır, öz daxili keçmişi ilə əlaqələndirir və bədii zövq formalaşdırır. Neyrobioloji araşdırmalar musiqinin beyində emosiya və mükafat ilə əlaqəli sahələri aktivləşdirdiyini, xüsusilə güclü estetik zövq anlarında dopamin sisteminin iştirak etdiyini göstərir. Tədqiqat nəzəri-analitik xarakter daşıyır və ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, musiqi emosiyaların tənzimlənməsində, stresin azalmasında, diqqətin yönəldilməsində, motivasiyanın artırılmasında və sosial yaxınlığın qurulmasında əhəmiyyətli funksiya daşıyır. Bundan əlavə, musiqi empatiyanın inkişafına, estetik təfəkkürün zənginləşməsinə və daxili harmoniyanın qorunmasına müsbət təsir göstərir. Beləliklə, bu sənət insanın emosional balansını qoruyan, estetik dünyagörüşünü formalaşdıran və psixoloji rifahı gücləndirən universal vasitə kimi qiymətləndirilməlidir. Gələcək tədqiqatlarda müxtəlif musiqi janrlarının, yaş qruplarının və mədəni kontekstlərin emosional qavrayışa təsirinin geniş miqyasda öyrənilməsi vacibdir.

Açar sözlər: musiqi; emosional vəziyyət; estetik qavrayış; psixoloji rifah; beyin fəaliyyəti

GİRİŞ

İnsan heç vaxt səsədən yalnız məlumat daşıyan vasitə kimi istifadə etməyib. Səs onun üçün həm təhlükənin, həm rahatlığın, həm də münasibətin işarəsi olub. Musiqi isə səsi məqsədli şəkildə təşkil

edərək onu duyğu, mənə və təsəvvürə çevirən xüsusi mədəni fəaliyyət kimi formalaşır. Buna görə də onu yalnız səslərin ardıcılığı kimi qiymətləndirmək yanlış olardı. Dinləyən insan eyni zamanda öz keçmişini xatırlayır, gələcəyə dair gözlənti qurur, özünü başqalarına yaxın hiss edir və daxili gərginliyini ifadə etməyə çalışır. Məhz bu səbəbdən bu sənət emosional həyatın tərkib hissəsinə çevrilir və estetik qavrayışın mühüm mənbəyinə dönür (Gabrielsson & Juslin, 1996). Səsə həssaslıq insanda təkamül prosesində formalaşmış qədim mexanizmlərə söykənir. İnsan hələ doğulmamışdan əvvəl ana bətnində anasının ürək döyüntüsünü, nəfəsini və səsini eşidir; körpə doğulduqdan sonra isə layla, pıçıltı və mehriban intonasiya vasitəsilə təhlükəsizlik hissi qazanır. Beləliklə, səsle emosiya arasındakı bağ erkən yaşdan qurulur və sonrakı həyatda musiqi qavrayışının zəmini rolunu oynayır. Tarixən də musiqi mərasimlərin, dua və yas ayinlərinin, əmək nəğmələrinin, toy və bayram şənliklərinin ayrılmaz hissəsi olub. Bu praktikalar göstərir ki, musiqi cəmiyyətdə təkcə zövq vasitəsi deyil, həm də icmanı birləşdirən, kollektiv yaddaşı daşıyan və hissləri ortaq formada ifadə etməyə imkan verən mədəni mexanizm funksiyasını yerinə yetirib. Musiqinin mücərrəd təbiəti dinləyiciyə yalnız təsəvvür azadlığı vermir, eyni zamanda onu fəal iştirakçıya çevirir. Dinləyici melodiyanın hara gedəcəyini şüuraltı şəkildə proqnozlaşdırır; bu proqnoz təsdiqlənəndə məmnunluq, gözlənilməz dönüş baş verəndə isə heyranət və ya gərginlik yaranır. Bəstəkarlar məhz bu gözlənti ilə oyundan istifadə edir: harmoniyanın həllini gecikdirir, kulminasiyanı hazırlayır, sonra isə gərginliyi boşaldırlar. Nəticədə dinləyici səs axınının dramaturgiyasını yaşayır. Bundan əlavə, eyni əsərə münasibət dinləyicinin musiqi təhsilindən, dinləmə təcrübəsindən, şəxsiyyət xüsusiyyətlərindən və o anki əhval-ruhiyyəsindən asılı olaraq dəyişir. Bu səbəbdən musiqinin mənası yalnız əsərin özündə deyil, əsər ilə dinləyici arasındakı qarşılıqlı əlaqədə formalaşır.

Emosional güc musiqinin mücərrəd xarakteri ilə əlaqədardır. Rəsm əsərində konkret obraz, heykəldə maddi forma, ədəbiyyatda isə sözlərin mənası ön plana çıxıb bilər. Burada isə dinləyici birbaşa müşahidə olunan obyektə deyil, səsin hərəkəti, ritmin nəfəsi, tonların qarşılıqlı münasibəti və sükutun mənası ilə üz-üzə gəlir. Bu mücərrədlik geniş təsəvvür imkanını yaradır: eyni əsər bir insan üçün uşaqlıq xatirəsini, başqası üçün itirilmiş sevgini, üçüncüsü üçün isə mübarizə və ümid hissini oyada bilər. Beləliklə, əsər emosiyaları birbaşa "vermir"; o, dinləyicinin daxili imkanlarını aktivləşdirərək emosional təcrübənin yaranmasına şərait yaradır (Vuoskoski & Eerola, 2011). Fizioloji səviyyədə musiqi beyinin həzz, mükafat və duyğu tənzimləməsi ilə bağlı sahələrini aktivləşdirə bilər. Sevilən əsərin kulminasiya anında bədəndə "tükərlərin ürpəşməsi" kimi təsvir olunan reaksiyaların yaranması bunun göstəricisidir. Bundan başqa, musiqi stress yaşayan insanda gərginlik hissini azalda, diqqəti yayındıra və özünü tənzimləmə prosesinə kömək edə bilər. Psixoloji baxımdan isə insan bəzən kədərli musiqini məhz öz kədərini yaşamaq, anlamaq və boşaltmaq üçün seçir; bu



halda əsər emosiyaları artırmaq əvəzinə, onu təhlükəsiz çərçivədə ifadə etməyə imkan verir. Sosial baxımdan birgə oxuma, xor ifası və ya kollektiv rəqs insanlar arasında sinxronluq hissi yaradır, bu da etimadı və qrup daxili əlaqəni möhkəmləndirir.

Dinləyicinin emosional vəziyyətinə təsir bir neçə yolla həyata keçir. Əvvəla, temp, ritm, dinamika, tembr və tonallıq kimi fiziki xüsusiyyətlər orqanizmdə müəyyən reaksiyalar yarada bilər: sürətli ritm nəfəsin və ürək döyüntüsünün tempinə təsir göstərir, yavaş və yumşaq səslər isə sakitləşməyə yönəlir. İkincisi, əsər emosional yaddaşa əlaqə qurur. Üçüncüsü, insan başqaları ilə birgə dinlədiyi, oxuduğu və ya rəqs etdiyi səs mühitində aidiyyət, həmrəylik və empatiya hissi yaşayır (Juslin & Laukka, 2004). Təsirin nəticəsi dinləmə məqsədindən də asılıdır. İnsan musiqini bəzən aktiv şəkildə, diqqətlə və dərin təhlillə dinləyir, bəzən isə fon kimi qəbul edir; bu iki rejim fərqli emosional və idrak nəticələri doğurur. Dinləmə mühiti də əhəmiyyətlidir: səs keyfiyyəti, məkan, tək və ya cəmiyyət içində olmaq qavrayışı dəyişir. Mədəni kontekst isə hansı ladların, ritmlərin və intonasiyaların "kədərli", "şən" və ya "təntənəli" sayılacağına təsir göstərir. Məsələn, muğam ifaçılığında məxsusi bəzəklər və improvizasiya elementləri yerli dinləyicidə dərin mənəvi çalarlar oyadır, başqa mədəniyyətdən olan dinləyici üçün isə bu çalarlar eyni dərəcədə aydın olmaya bilər. Deməli, emosional təsir həm universal bioloji əsaslara, həm də öyrənilmiş mədəni normalara söykənir.

Buna görə də təsiri yalnız "hansı hiss yaradır?" sualı ilə izah etmək kifayət deyil; daha mühüm sual əsərin hansı şəraitdə, hansı insanda və hansı məqsədlə hansı nəticə yaratmasıdır. Eyni parça idman zalında güc və hərəkət motivasiyası, avtomobildə yorğunluğu azaltmaq vasitəsi, evdə isə xatirələrlə üz-üzə gəlmək imkanı kimi qəbul oluna bilər (Juslin, Liljeström, Västfjäll, Barradas & Silva, 2008).

Müasir dövrdə bu təsir yeni şəraitdə özünü göstərir. Rəqəmsal texnologiyalar musiqiyə çıxışı asanlaşdırıb: insan artıq yalnız konsert zalında və ya evdə deyil, küçədə gedərkən, işləyərkən, idman edərkən və sosial şəbəkələrdə vaxt keçirərkən də musiqi dinləyir. Gündəlik həyatın fonuna çevrilsə də, bu sənətin təsiri zəifləməyib; əksinə, yorğunluqda enerji toplamaq, stressi azaltmaq, motivasiya almaq və ya tənhalıqla üz-üzə gəlmək üçün gündəlik praktik vasitəyə dönüb.

Məqalənin məqsədi musiqinin insanın emosional vəziyyətinə təsir mexanizmlərini və estetik qavrayışın formalaşmasındakı rolunu araşdırmaq, bu təsirdə fərdi, mədəni və situativ amillərin yerini müəyyən etməkdir.

METODOLOGİYA

Tədqiqatın metodoloji əsasını musiqinin insanın emosional vəziyyətinə və estetik qavrayışına təsirini araşdıran elmi ədəbiyyatın təhlili təşkil edir. Tədqiqat çərçivəsində mövzu ilə bağlı elmi



məqalələr, nəzəri yanaşmalar və empirik araşdırmalar nəzərdən keçirilmiş, onun emosional reaksiyaların yaranmasında, emosiyaların tənzimlənməsində və estetik həzzin formalaşmasında rolu müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda nəzəri təhlil, müqayisəli təhlil və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur. Nəzəri təhlil vasitəsilə emosional təsir mexanizmləri, estetik qavrayışın xüsusiyyətləri və bu proseslərin neyrobioloji əsasları araşdırılmışdır. Müqayisəli təhlil zamanı müxtəlif elmi yanaşmalar əsasında emosional təsirdə melodiyanın, ritmin, tempin, tonallığın və dinamikanın rolu nəzərdən keçirilmişdir. Ümumiləşdirmə metodu isə əldə edilmiş nəzəri məlumatların sistemləşdirilməsinə və bu sənətin psixoloji rifah, emosional yaddaş, empatiya və estetik zövqlə əlaqəsinin müəyyənəndirilməsinə xidmət etmişdir.

Mövzunun araşdırılmasında fərdi təcrübə, mədəni mühit, yaş xüsusiyyətləri və dinləmə şəraiti kimi amillər də nəzərə alınmışdır. Təsir yalnız səsin fiziki xüsusiyyətləri ilə deyil, dinləyicinin şəxsi xatirələri, emosional vəziyyəti və mədəni təcrübəsi ilə qarşılıqlı əlaqədə qiymətləndirilmişdir. Eyni zamanda qavrayışın neyrobioloji izahları ilə onun sosial və estetik funksiyaları arasında əlaqə təhlil edilmişdir.

Tədqiqat nəzəri-analitik xarakter daşıyır. Araşdırmanın nəticələri mövzu üzrə elmi mənbələrin təhlili və ümumiləşdirilməsi əsasında formalaşdırılmışdır. Empirik məlumatların toplanması, eksperiment və ya sorğu keçirilməsi nəzərdə tutulmadığından nəticələr yeni eksperimental sübutlar kimi deyil, mövcud elmi araşdırmaların nəzəri təhlilindən əldə edilən ümumiləşdirmələr kimi təqdim olunur.

TƏHLİL VƏ MÜZAKİRƏ

Musiqinin emosional təsirinin səviyyələri

Təhlil göstərir ki, emosional təsir bir neçə səviyyədə özünü büruzə verir. Birinci səviyyə birbaşa emosional reaksiya ilə bağlıdır. Dinləyici əsərin tempinə, tonallığına və dinamikasına uyğun olaraq sevinc, kədər, həyəcan, rahatlıq və ya gərginlik hissi keçirə bilər. Sürətli ritm və parlaq dinamika adətən enerji, hərəkət və ruh yüksəlişi yaradır; yavaş temp, yumşaq tembr və dərin tonallıq isə sakitlik, düşüncə və nostalgiya hissələrini gücləndirə bilər. Bu reaksiyalar universal olsa da, onların intensivliyi fərdi təcrübədən asılı olaraq dəyişir.

İkinci səviyyə emosional tənzimlənmə ilə əlaqədardır. İnsan musiqidən yalnız dinləmək üçün deyil, öz daxili vəziyyətini dəyişmək üçün də istifadə edir: gərgin bir gündən sonra sakitləşmək, yorğunluqda motivasiya almaq, kədərli anda rahatlıq tapmaq və ya iş qabiliyyətini artırmaq üçün musiqi əsərlərinə müraciət olunur. Bu halda dinlənən əsər passiv fon deyil, aktiv psixoloji alətdir.



çevrilir. Dinləyici öz emosional vəziyyətini tanıyır, ona uyğun səs mühiti seçir və bu seçim vasitəsilə daxili balansı qorumağa çalışır (Barradas & Silva, 2008).

Üçüncü səviyyə emosional yaddaşın aktivləşməsi ilə bağlıdır. Müəyyən bir əsər keçmiş hadisəni, tanış məkan və ya insanı xatırlada bilər; dinləyici yalnız keçmişə xatırlamır, həm də o dövrə aid hissləri yenidən yaşayır. Buna görə eyni əsər bir insanda sevinc, digərində həsrət, üçüncüsündə isə daxili tənhalıq oyada bilər. Emosional yaddaş təsiri universal təcrübədən fərdi mənaya çevirir.

Dördüncü səviyyə estetik həzz ilə əlaqədardır. Dinləyici əsəri yalnız hiss mənbəyi kimi deyil, bədii dəyər kimi də qəbul edir: onun quruluşunu, ritmik inkişafını, harmonik keçidlərini və ifaçının emosional rəngini dəyərləndirir (Schaefer, 2017).

Estetik qavrayış, gözlənti və neyrobioloji əsas

Estetik qavrayış sadəcə “xoş gəlmək” və ya “xoş gəlməmək” hissi deyil. O, insanın əsəri dəyərləndirmə, mənalandırma və öz daxili dünyası ilə əlaqələndirmə qabiliyyətidir. Bu prosesdə insan passiv alıcı deyil, məna yaradan fəal iştirakçıdır: quruluşu öz təsəvvürü ilə əlaqələndirir, obrazlar qurur və yeni emosional mənalara yaradır (Juslin, 2013; Trost və b., 2012). Estetik həzz bəzən əsərin sadəliyi, bəzən isə mürəkkəbliyi ilə bağlıdır: bəziləri aydın melodiya və tanış ritmdən, digərləri gözlənilməz harmonik keçidlərdən və qeyri-sabit ritmdən daha güclü zövq alır. Bu fərq sənət təcrübəsi və emosional həssaslıqla izah oluna bilər. Lakin estetik təcrübə yalnız peşəkar biliklə formalaşmır: savadı olmayan dinləyici də dərin həzz ala bilər, savadlı dinləyici isə əsərin quruluşunu və ifadə vasitələrini daha dərinləndirən təhlil edir. Beləliklə, estetik qavrayış həm intuitiv, həm də analitik səviyyədə inkişaf edir (Zentner, Grandjean & Scherer, 2008).

Estetik qavrayışın formalaşmasında gözlənti və gözlənilməzlik amilləri xüsusi rol oynayır. Dinləyici əsərin gedişatını qismən proqnozlaşdırır: ritmin davamını, melodik hərəkətin istiqamətini və harmonik dəyişikliyin mümkünlüyünü hiss edir. Lakin əsər eyni zamanda bu gözləntini qırır, yeni istiqamət verir və dinləyicini emosional cəhətdən hərəkətə gətirir. Gözlənti ilə gözlənilməzlik arasındakı tarazlıq estetik həzzin əsas mənbələrindən biridir. Quruluşdakı gərginlik və onun sonrakı həlli dinləyicidə daxili dram yaradır, bu dram isə estetik təcrübənin gücünü artırır.

Neyrobioloji təhlil bu prosesin bioloji təməlini göstərir. Musiqi dinləyərkən beyində yalnız eşitmə sahələri deyil, eyni zamanda emosiya, yaddaş, hərəkət və mükafat ilə əlaqəli bölgələr də fəaliyyət göstərir. Xüsusilə güclü estetik zövq anlarında dopamin sisteminin aktivləşdiyi müşahidə olunur. Bu, musiqinin niyə bəzən fiziki zövq kimi güclü hiss yaratdığını izah etməyə kömək edir; gözlənti, gərginlik və onun həlli yaradan emosional dalğalanma estetik həzzin bioloji təməlini formalaşdırır.



Mədəni kontekst, fərdi və situativ amillər

Musiqinin təsirini yalnız beyin prosesləri ilə izah etmək mümkün deyil, çünki musiqi hər zaman mədəni kontekstdə səslənir. Eyni ritm bir mədəniyyətdə bayram və sevinc, digərində yas və xatirə, üçüncü mədəniyyətdə isə müqavimət və birlik simvolu kimi qəbul oluna bilər. Emosional mənə texniki xüsusiyyətlərdən kənara çıxaraq mədəni yaddaşa, ictimai təcrübəyə və kollektiv kimliyə söykənir. Bu baxımdan o, təkcə fərdi psixoloji hadisə deyil, həm də sosial-mədəni fenomendir (Koelsch, 2020; Schaefer, 2017).

Dinləyicinin fərdi xüsusiyyətləri də emosional reaksiyanın gücünü və xarakterini müəyyən edir. Empatiya qabiliyyəti yüksək olan insanlar əsərdə ifadə olunan hissləri daha dərinlən qavrayır, açıq şəxsiyyət xüsusiyyətlərinə malik dinləyicilər yeni və eksperimental səs formalarına daha çox maraq göstərir, emosional həssaslığı yüksək olan şəxslər isə daha intensiv təsir ala bilər. Yaş, cins, təhsil səviyyəsi və mədəni mühit də qavrayışa təsir edir. Buna görə dinləmə təcrübəsini öyrənərkən yalnız əsərin xüsusiyyətlərinə deyil, dinləyicinin psixoloji profilinə də baxmaq lazımdır (Vuoskoski & Eerola, 2011; Zentner, Grandjean & Scherer, 2008).

Təsirin gücü eyni zamanda dinləmə məqsədindən, emosional hazırlıqdan, sosial mühitdən və hətta günün vaxtından asılıdır. Eyni əsər səhər saatlarında iş qabiliyyətini artıran vasitə, axşam saatlarında isə daxili rahatlıq mənbəyi kimi qəbul oluna bilər. Deməli, emosional qavrayış statik deyil, dinamik və situativ prosesdir: dinləyici musiqini qəbul edərkən öz hazırkı vəziyyətini, keçmiş təcrübəsini və gələcəyə dair gözləntilərini işə salır (Juslin və b., 2008).

Emosional reaksiyaların ölçülməsi

Emosional reaksiyaların ölçülməsi üçün elmdə iki əsas yanaşma mövcuddur. Birinci yanaşma hissləri ayrı kateqoriyalar kimi qəbul edir: sevinc, kədər, həyəcan, qorxu, sakitlik və s. Bu model oyanan duyğuları daha aydın təsnif etməyə imkan verir. İkinci yanaşma isə emosional vəziyyəti müsbət-mənfi valentlik və yüksək-aşağı aktivlik oxları üzrə qiymətləndirir və hissin gücünü, dəyişmə istiqamətini izləməyə şərait yaradır. Bu yanaşmalar bir-birini əvəz etmir; birlikdə tətbiqi səslemosiya arasındakı əlaqəni daha dolğun anlamağa imkan verir (Zentner, Grandjean & Scherer, 2008).

Bədən, tərbiyə və terapiya

Emosional təsir bədən vasitəsilə də özünü göstərir. İnsan dinlədiyini yalnız qulaqla deyil, bütün bədəni ilə qavrayır: ayaq barmaqlarının ritmə uyğun hərəkəti, başın yüngülcə yellənməsi, nəfəsin dəyişməsi və ya bədəndə yaranan isti dalğa bu təsirin fiziki ifadəsidir. Rəqs səs ilə bədən arasında ən qədim və birbaşa əlaqəni təmsil edir: rəqs zamanı əsər yalnız dinlənilmir, eyni zamanda yaşanır və hərəkətlə ifadə olunur.



Estetik qavrayışa təsir tərbiyə sahəsində də geniş imkanlar yaradır. Musiqi tərbiyəsi uşağın emosional zəkasını, diqqətini, təxəyyülünü və yaradıcı düşüncəsini inkişaf etdirə bilər; uşaq öz hisslərini ifadə etməyi, başqalarının duyğularını anlamağı və kollektiv fəaliyyətdə iştirak etməyi öyrənir. Dərslər yalnız not və melodiya öyrənməyə deyil, estetik zövqün, mədəni şüurun və emosional savadın formalaşmasına xidmət etməlidir.

Terapevtik imkanlar da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Musiqi terapiyasında emosional gərginliyin azaldılması, kommunikasiya bacarıqlarının gücləndirilməsi və psixoloji reabilitasiya məqsədilə səs vasitələrindən istifadə olunur; o, xəstəlikdən sonrakı bərpa dövründə, emosional travma və sosial uyğunlaşma problemlərində dəstək vasitəsi ola bilər. Bu gücün əsasında qeyri-birbaşa ünsiyyət imkanı dayanır: insan sözlərlə ifadə edə bilmədiyi hissləri səs vasitəsilə daha rahat üzə çıxarır (Schaefer, 2017; Koelsch, 2020).

Musiqinin işarə sistemi, kimlik və rəqəmsal mədəniyyət

Bu sənəti həm də mənə yaradan işarə sistemi kimi qiymətləndirmək lazımdır. Səslər, ritmlər və sükutlar müəyyən mənalar daşıya bilər, lakin bu mənalar sabit lüğət kimi deyil, kontekstə bağlı formalaşır: eyni tonallıq bir əsərdə sevinc, digərində həsrət ifadə edə bilər. Semiotik güc çoxmənəlilikdədir, çünki dinləyici eyni quruluşdan fərqli mənalar çıxara bilər. Bu isə onu açıq mətn kimi qiymətləndirməyə imkan verir (Gabrielsson & Lindström Wik, 2003; Trost və b., 2012).

Bu sənət fərdi və kollektiv kimliyin formalaşmasında da mühüm rol oynayır. İnsan nə dinlədiyi, hansı ifaçıları sevdiyi və hansı janrlara üstünlük verdiyi ilə özünü ifadə edir. Gənclər üçün o çox vaxt özünü kəşf etməyin, müstəqillik hissinin və sosial mənsəbiyyətin ifadə vasitəsidir; yetkinlər üçün keçmişlə əlaqə qurmağın, dəyərləri qorumağın və emosional yaddaşı canlandırmağın yoludur. Kollektiv səviyyədə isə xalq melodiyları, muğam, aşıq sənəti və digər ənənəvi formalar xalqın tarixi təcrübəsini, dəyər sistemini və mənəvi dünyagörüşünü nəsildən-nəsilə ötürür (Koelsch, 2020).

Rəqəmsal mədəniyyət emosional və estetik təsirə yeni ölçü gətirir. Alqoritmik tövsiyə sistemləri insanın zövqünü öyrənərək ona yeni əsərlər təqdim edir. Bu, əlçatanlığı asanlaşdırsa da, dinləyicinin estetik dünyagörüşünü də formalaşdırır və zövqün genişlənməsi ilə yanaşı, onun standartlaşması riskini yaradır. Buna görə də tərbiyədə və mədəni siyasətdə müxtəlif janrlara, etnik ənənələrə və yerli musiqi formalarına diqqət yetirilməsi vacibdir.

Emosional təsir zamanla dəyişmir, lakin qavranılma şərtləri dəyişir. Keçmişdə bu sənət daha çox birgə yaşanan mərasim, bayram və məclis təcrübəsi kimi qəbul olunurdusa, bu gün o, həm kollektiv, həm də tam fərdi təcrübəyə çevrilib. Qulaqlıqla dinlənən əsər insanı xarici dünyadan ayıra, eyni zamanda onu öz daxili aləminə yaxınlaşdırma bilər. Bu ikili vəziyyət sənətin müasir cəmiyyətdəki rolu ilə bağlı yeni suallar yaradır.



NƏTİCƏ

Musiqinin insanın emosional vəziyyətinə və estetik qavrayışına təsiri çoxqatlı və dinamik xarakter daşıyır. Bu təsir texniki xüsusiyyətlərlə yanaşı, dinləyicinin şəxsi təcrübəsi, emosional hazırlığı, sosial mühiti və mədəni yaddaşı ilə müəyyən olunur; ona görə də dinləmə təcrübəsi şəraitdən, dinləyicidən və məqsəddən asılı olaraq dəyişir.

Ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, o, birbaşa emosional reaksiya yaradır, emosional tənzimləmə vasitəsi kimi çıxış edir, emosional yaddaşı aktivləşdirir və estetik həzz mənbəyinə çevrilir. Estetik həzz gözlənti ilə gözlənilməzlik arasındakı tarazlığa söykənir, güclü zövq anlarında beynin mükafat sistemi və dopamin fəaliyyəti ilə əlaqələnilir. Eyni zamanda məna mədəni kontekstdə formalaşır və çoxmənalıdır.

Praktik baxımdan bu nəticələr tərbiyə, terapiya və mədəni siyasət üçün əhəmiyyətlidir: musiqi tərbiyəsi emosional savadın və estetik zövqün inkişafına, terapiya emosional gərginliyin azaldılmasına və psixoloji bərpaya xidmət edə bilər, rəqəmsal platformalar dövründə isə müxtəlif janrların və yerli ənənələrin qorunması zövqün standartlaşması riskini azaldır.

Gələcək araşdırmalarda emosional reaksiyaların daha dəqiq ölçülməsi üçün özünəbildirmə üsulları, fizioloji göstəricilər, beyin fəaliyyətinin təhlili və mədəni kontekst birlikdə tətbiq olunmalıdır. Müxtəlif janrların, yaş qruplarının, etnik ənənələrin və fərdi dinləmə vərdislərinin emosional qavrayışa təsirinin geniş miqyasda öyrənilməsi perspektivli istiqamətdir. Musiqinin təsirinin ən az nəzərə çarpan tərəflərindən biri onun insan həyatının müxtəlif mərhələlərində fərqli funksiya daşmasıdır. Uşaqlıqda layla və sadə mahnılar təhlükəsizlik və bağlılıq hissini gücləndirir, yeniyetməlikdə musiqi şəxsi kimliyin və qrup aidiyyətinin ifadəsinə çevrilir, yetkinlikdə gündəlik stressin idarə olunmasına yardım edir, yaşlılıqda isə keçmişlə əlaqəni qoruyaraq xatirələrin canlı qalmasına xidmət edir. Bu baxımdan musiqinin təsiri statik deyil, insanın yaşı, həyat təcrübəsi və ehtiyacları ilə birlikdə dəyişən prosesdir.

Beləliklə, bu sənət insanın emosional balansını qoruyan, estetik dünyagörüşünü formalaşdıran və psixoloji rifahı gücləndirən, həm universal, həm də hər insana fərdi məna verən xüsusi mədəni fenomendir. Onu yalnız sənət növü kimi deyil, həm də psixoloji rifahın, estetik təfəkkürün və mədəni kimliyin formalaşmasında iştirak edən güclü amil kimi qiymətləndirmək lazımdır.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

Blood, A. J., & Zatorre, R. J. (2001). Intensely pleasurable responses to music correlate with activity in brain regions implicated in reward and emotion. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 98(20), 11818–11823. <https://doi.org/10.1073/pnas.191355898>



- Eerola, T., & Vuoskoski, J. K. (2011). A comparison of the discrete and dimensional models of emotion in music. *Psychology of Music*, 39(1), 18–49.
<https://doi.org/10.1177/0305735610362821>
- Gabrielsson, A., & Juslin, P. N. (1996). Emotional expression in music performance: Between the performer's intention and the listener's experience. *Psychology of Music*, 24(1), 68–91. <https://doi.org/10.1177/0305735696241007>
- Gabrielsson, A., & Lindström Wik, S. (2003). Strong experiences related to music: A descriptive system. *Musicae Scientiae*, 7(2), 157–217.
<https://doi.org/10.1177/102986490300700201>
- Juslin, P. N. (2013). From everyday emotions to aesthetic emotions: Towards a unified theory of musical emotions. *Physics of Life Reviews*, 10(3), 235–266.
<https://doi.org/10.1016/j.plrev.2013.05.008>
- Juslin, P. N., & Laukka, P. (2004). Expression, perception, and induction of musical emotions: A review and a questionnaire study of everyday listening. *Journal of New Music Research*, 33(3), 217–238. <https://doi.org/10.1080/0929821042000317813>
- Juslin, P. N., Liljeström, S., Västfjäll, D., Barradas, G., & Silva, A. (2008). An experience sampling study of emotional reactions to music: Listener, music, and situation. *Emotion*, 8(5), 668–683. <https://doi.org/10.1037/a0013505>
- Juslin, P. N., & Västfjäll, D. (2008). Emotional responses to music: The need to consider underlying mechanisms. *Behavioral and Brain Sciences*, 31(5), 559–575.
<https://doi.org/10.1017/S0140525X08005293>
- Koelsch, S. (2020). A coordinate-based meta-analysis of music-evoked emotions. *NeuroImage*, 223, Article 117350. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2020.117350>
- Salimpoor, V. N., Benovoy, M., Larcher, K., Dagher, A., & Zatorre, R. J. (2011). Anatomically distinct dopamine release during anticipation and experience of peak emotion to music. *Nature Neuroscience*, 14(2), 257–262.
<https://doi.org/10.1038/nn.2726>
- Schaefer, H.-E. (2017). Music-evoked emotions—Current studies. *Frontiers in Neuroscience*, 11, Article 600. <https://doi.org/10.3389/fnins.2017.00600>
- Sloboda, J. A., O'Neill, S. A., & Ivaldi, A. (2001). Functions of music in everyday life: An exploratory study using the experience sampling method. *Musicae Scientiae*, 5(1), 9–32.
<https://doi.org/10.1177/102986490100500102>



Trost, W., Ethofer, T., Zentner, M., & Vuilleumier, P. (2012). Mapping aesthetic musical emotions in the brain. *Cerebral Cortex*, 22(12), 2769–2783.

<https://doi.org/10.1093/cercor/bhr353>

Vuoskoski, J. K., & Eerola, T. (2011). Measuring music-induced emotion: A comparison of emotion models, personality biases, and intensity of experiences. *Musicae Scientiae*, 15(2), 159–173. <https://doi.org/10.1177/1029864911403367>

Zentner, M., Grandjean, D., & Scherer, K. R. (2008). Emotions evoked by the sound of music: Characterization, classification, and measurement. *Emotion*, 8(4), 494–521.

<https://doi.org/10.1037/1528-3542.8.4.494>

ABSTRACT

THE INFLUENCE OF MUSIC ON EMOTIONAL PERCEPTION AND THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC CONSCIOUSNESS

Sevinc Musayeva¹, Fidan Aliyeva²

¹Nakhchivan State University, Nakhchivan, Azerbaijan

²Nakhchivan State Music College under Nakhchivan State University, Nakhchivan, Azerbaijan

Music is one of the oldest and most universal means of human expression. It is not only an art form with aesthetic value but also a distinctive language of communication that strongly influences a person's emotional state, psychological balance, and aesthetic perception. The main aim of the study is to examine the mechanisms through which music affects human emotions and its role in shaping aesthetic perception. Contemporary scientific approaches show that music can evoke a wide range of emotional states in listeners, such as joy, sadness, excitement, calmness, nostalgia, pride, and uplift. This effect depends not only on the characteristics of melody, tempo, rhythm, tonality, and dynamics. The listener's personal experience, cultural environment, individual taste, and current psychological state also determine the intensity of perception. Music occupies a special place in aesthetic perception: people do not perceive it merely as sound waves, but interpret it, relate it to their inner past, and develop artistic taste. Neurobiological research shows that music activates brain regions associated with emotion and reward, and that the dopamine system is involved, especially in moments of intense aesthetic pleasure. The study is theoretical and analytical, and the literature review shows that music performs an important function in emotion regulation, stress reduction, attention focusing, increasing motivation, and building social closeness. In addition, music has a positive effect on the development of empathy, the enrichment of aesthetic thinking, and the preservation of inner harmony. Thus, music should be regarded as a universal means that maintains emotional balance, shapes aesthetic worldview, and strengthens psychological well-being. Future studies should examine, on a broad scale, the effects of different musical genres, age groups, and cultural contexts on emotional perception.

Keywords: *music; emotional state; aesthetic perception; psychological well-being; brain activity*



АННОТАЦИЯ

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ НА ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПРИЯТИЕ И РАЗВИТИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Севиндж Мусаева¹, Фидан Алиева²

¹Нахчыванский государственный университет, Нахчыван, Азербайджан

²Нахчыванский государственный музыкальный колледж при НДУ, Нахчыван,
Азербайджан

Музыка — одно из самых древних и универсальных средств выражения человека. Она является не только видом искусства, обладающим эстетической ценностью, но и особым языком коммуникации, оказывающим сильное влияние на эмоциональное состояние, психологическое равновесие и эстетическое восприятие человека. Основная цель исследования — изучить механизмы воздействия музыки на эмоции человека и её роль в формировании эстетического восприятия. Современные научные подходы показывают, что музыка способна вызывать у слушателя разнообразные эмоциональные состояния: радость, грусть, волнение, спокойствие, ностальгию, гордость и душевный подъём. Это воздействие зависит не только от особенностей мелодии, темпа, ритма, тональности и динамики. Интенсивность восприятия определяют также личный опыт слушателя, культурная среда, индивидуальный вкус и его текущее психологическое состояние. Музыка занимает особое место в эстетическом восприятии: человек воспринимает её не просто как звуковые волны, а осмысляет, соотносит со своим внутренним прошлым и формирует художественный вкус. Нейробиологические исследования показывают, что музыка активирует области мозга, связанные с эмоциями и вознаграждением, а в моменты сильного эстетического удовольствия задействуется дофаминовая система. Исследование носит теоретико-аналитический характер, а анализ литературы показывает, что музыка выполняет важную функцию в регуляции эмоций, снижении стресса, направлении внимания, повышении мотивации и установлении социальной близости. Кроме того, музыка положительно влияет на развитие эмпатии, обогащение эстетического мышления и сохранение внутренней гармонии. Таким образом, музыку следует рассматривать как универсальное средство, поддерживающее эмоциональный баланс, формирующее эстетическое мировоззрение и укрепляющее психологическое благополучие. В будущих исследованиях важно в широком масштабе изучить влияние различных музыкальных жанров, возрастных групп и культурных контекстов на эмоциональное восприятие.

Ключевые слова: музыка; эмоциональное состояние; эстетическое восприятие; психологическое благополучие; мозговая деятельность

